

միայն եռեւէն են, հոգ ալ չեն ըրած է-
ռինէի վերջին վայրկեաններուն վրայ
յիշատակութիւն մը ընել: Մարմինը
թաղուեցաւ, կ'ըսեն պատմագիրք, 'ի
Բրինջիւոյ, այն վանքին մէջ, ուր
քանի մը օր միայն ապրած էր:

Երբոր խաչակիրները 1204ին Բիւզանդիոնը առին և (Ange) Անգելոսի կայսերական ցեղը վաճառեցին, այս խիստ յաղթականները թագաւորաց և կայսրուհեաց գերեզմանները բացին. մեծ կարմիր պորփուրէ դագաղներն և կամ պատերու մէջ կանաչագոյն խոռոչներն կտորտեցին, և Պորփուրոժենաց ոսկորները հովի տուին. միայն Եռինէի գերեզմանը, այն որ քիչ մնացեր էր Մեծին Նարոդոսի կայսրուհին պիտի ըլլար՝ խնայեցին, կըսէ աւանդութիւնը: Վերջին դարերուն մէջ բողոքովին ջնջուեցաւ պատմութեան մէջ այսպիսի անուանիկնոջ մը յիշատակը. այն գեղեցիկ կանանչ տապանաքարը, որ հին Ամենափրկիչ եկեղեցւոյն քով կեցած է հիմայ և աղբիւրի աւազան եղած է, հաւանական չէ որ ըստ ժողովրդեան աւանդութեանը՝ այն երեւելի Բիւզանդիոյ իշխանուհւոյն վերջին հանգատարանն եղած ըլլայ: Բայց Եռինէի ստուերը թափառելու է դեռ Բրինժիթոյի անբնակ ծովեզերաց վրայ, որ իւր անկարող արցունքները տեսած էր. և թէ որ մեռելները կը ձգեն երբեմն իրենց հանգստարանը, քանի մը վայրկեան մեզի հետ ապրելու համար, կայսրուհին շատ անգամ պէտք է եկած ըլլայ նստելու տը:

խուր և լուռ, անուշահոտ կղզւոյն բարձր գագաթման վերայ, սօսեաց և մրտենիններուն մէջ, և երկայն ատեն զմայլելով նայած ըլլալու է այն բազմաթիւ մինարէներով քաղաքին վրայ, որ իր գեղեցիկ մայրաքաղաքին յաջորդեց. կոտրտած վկայ իր մեծութեանը և իր ոճիրներուն:

Ոսկիէ հ պղնձէ Քիւզանդական դրամներն (besants, follis) Եռլինէի և իր որդւոյն անունովը փորագրուած, շատ սակաւագիւտ են և գեղեցիկ շինուած են: Ոսկիէ դրամներուն վրայ, որք իր խնամակալութեան ատեն կոխուած են, իր և տղուն կիսանձները երկու կողմն բռնած են: Իսկ Եռլինէի յափըշտակութենէն վերջը կոխուածներուն վրայ իր դէմքն, որ դրամագիտական բացառութիւն մ'է, դրամներուն թէ ալ և թէ ձախ կողմն կը տեսնուի, ինչպէս թէ այս չափազանց փառասէր միտքն գիտցեր էր հնարել, աղէկ հասկըցնելու համար, որ ինքը միակ կայսրուհի է: Իւր գծագրութիւնը թէպէտ և անարուեստ փորագրուած, ազնուական, և բարակ են, քիւզանդական պատկերազրիտութեան աւանդական անշարժութեան տակ: Երեսները լեցուն և յոյր է. գլուխը թագ մը՝ ոսկիէ շրջանակով, որուն վերայ մարգարիտներ շարուած են, և գագաթը եռանկիւնի սրածայր, վրան ալ խաչ մը. ծանր օղեր դրած մարգարիտով և գոհարներով զարդարեալ, որք մինչև քունքը կը հասնին, կայսերական հագուստը, մեծ քառակուսի ձևով բանուած, բոլոր գոհարիկներով և կարգ կարգ մարգարիտներով զարդարուած, ձեռքը խաչակիր գունտը և կայսրական ոսկիէ գաւազանը: Միայն մէկ տիտղոս մը գրուած է Եռլինէ կայսրոսի. որ դրամին երկու կողմն ալ փորագրած է:

Պատմեցի թէ երբ Եռլինէ կատարեց իր տղուն վրայ այն անուշիկ ոճիրը, որ իր խելքովն և գրեթէ հանճա-

րովն հանդերձ, իւր յիշատակը զգուելի ըրաւ, Քիրինքիոյ զրկեց այն մէկ հատիկ աղջիկը, որ խեղճ տղան ունեցեր էր իր առջի կնոջմէն հայազգի Մարիամէն: Այս պատիկ իշխանուհին որ Եփրոսինէ կ'անուանէր, իւր հօրը անկման ատեն եօթը կամ ութը տարեկան էր. երկու տարի առաջ իր մայրը շնութեան սուտ ամբաստանութեամբ, վասն զի բարի և համեստ իշխանուհի մ'էր, փակուած էր կայսեր հրամանաւը վանքի մը մէջ, վասն զի կ'ուզէր ազատ ըլլալ, որ կարենայ առնուլ թէոդոտէ պալատական աղջիկը, զոր կը սիրէր: Այս թէոդոտէ այնպէս կը տեսնուի որ ինքն ալ վերջապէս իր էրկանը աչքէն իյնալով վանքի մը մէջ փակուած ըլլալու է: Երբ ուրեմն Եռլինէն ալ գնաց հոն միւսներուն պէս զանքին միայնութեանը մէջ փակուելու, բոլոր այս նախկին զոհներուն քով, այն ատեն մայրաքաղաքին մօտիկ վանքերուն մէջ չորս իշխանուհիք կային, որոնց երեքը՝ կայսրուհիք՝ բռնի մայրապետ եղած էին մէկ մէկու զոհ, որք սրտաճմիկ օրինակներ եղան այս քիւզանդական կենաց ընդունայնութեանը, անցնելով վայրկեանի մը մէջ փայլուն յաղթանակէ հազար անգամ աւելի վատ անկման: Թէ որ այնչափ իշխանաց և իշխանուհեաց մէջէն, որ Կոստանդիանոսի յաջորդաց սրբազան ատոռնէն, հանեմք այն իշխանները և իշխանուհիք՝ որ ակոռնկեց եղած են, վանքերուն մէջ փակուած, խեղած և կամ պարզապէս սպաննուած, մինչև ցմահ իշխանութեան մէջ մնացածներուն ցանկը՝ կարգէ գուրս կը կարճընայ:

Իսկ պատիկ իշխանուհին Եփրոսինէ անմեղ մարտիրոս մը կատաղութեանց, որ անպատիւ կ'ընէր իւր ընտանիքը, միւսներուն պէս աղիտալի փախճան մ'ունեցաւ: Կ'երևի թէ առաջ փակուած էր այն աղջկանց մեծ վանքին

մէջ, զոր Յուստինիանոս կայսրը շինել տուած էր, և Եռինէ գեղեցկապէս նորոգած, ուր որ ինքն ալ եկաւ, ինչպէս տեսանք, Լիսպոս արտորուելէն առաջ քանի մը օր անցնելու Ուրեմն Հոկտեմբերի մէջ 802ին մամ և թոռն, մէկը իւր կենացը գրէթէ վախճանին հասած, միւսը դեռ կենաց սկիզբը, նոյն վանքին ծառուղեաց տակ իրարու հանդիպեցան, մի և նոյն կրօնական կրթութեանց մասնակից ըլլալով մայրապետի քողին տակ։ Այս վանքէն ծեր մայրապետը և պատիկ նորընծայն ելան, մէկը Միտիլիի բանտին մէջ վըշտէն մեռնելու, միւսը աթոռը ելնելու, ուսկից միայն անցներ պիտի տխուր և քաղցր կերպարանք մը, որ զարմանալի կ'երենայ այն արիւնհանգ պատմութեան արհաւիրաց մէջ, 803ին քըսան և վեց տարի էր որ Կոստանդինի և Մարիամու աղջիկը Բերնքիբոյ կ'ապրէր, յուսահատական միակերպութեան մէջ։ Բիւզանդիոյ վանքի մէջ փակուած աղջկանց կենօք. քսան տարի էր որ Եռինէ ալ մեռած էր, Նիկեփոր Դոկոթեոս Միքայէլ, Ռանկապէ, Լեոն Հայկազն, անցած էին աթոռոյն վրայէն, ամէն ալ յաջորդաբար սպանութեան և արիւնհանգութեան փոթորիկներէ քլուելով։

Միքայէլ Թուլատն, Լեոն Հայկազնոյն սպաննին, երեք տարին 'ի վեր կը թագաւորէր, և թիկնածու թովմասին ապստամբութիւնը խըղղած էր սարսափելի մահուամբ։ Յանկարծ հին վանքին լուս կամարներն դուրսի ձայներէն հնչեցին և հետաքրքիր մայրապետները վերցուցին աշուրնին իրենց հեզ կնդուղին տակէն։ Նոր կայսրը՝ չի գիտցուի ինչ առթով տեսած էր Եփրոսինէն, որուն երկայն արգելանքն ալ աւելցուցեր էին պայծառ գեղեցկութիւնը։

Այն վարկեանէն 'ի վեր՝ անծանօթ փոխկացին իր բարերարին սպանութեամբը աթոռն ելած, մոլեկան ցան-

կութեամբ սէր ձգած էր Եռինէի թոռանը, և կը փափաքէր անոր հետ ամուսնանալ։ Բայց երկու արգելք կային, որոնցմէ մէկը անյաղթելի կեանար իր սիրահարութեան։ Նախ որ արդէն կարգուած էր Թեկղի հետ, ուսկից զաւակ մ'ալ ունեցեր էր Տէսփիլէ անուամբ, որ իր յաջորդն պիտի ըլլար։ Թեկղ ալ կոչու հարիւրապետի մը աղջիկ էր, և կարգուած էր՝ երբ Միքայէլ պարզ զինուոր էր և թուատութիւն ալ ունէր, որ իրեն մականունն եղած է։ Երկրորդ և բուն արգելքն էր՝ որ Եփրոսինէ վանք մը տած էր իր պատիկութենէն 'ի վեր, և ուխտն ալ ըրած էր. և Աստուծոյ նուիրուած կոյսն՝ ըստ կրօնաւորական կարգաց՝ չէր կրնար ձգել իր խցիկը, բայց միայն երբ վանքէն գերեզման տարուէր։ Կուսանի մը ամուսնանալն շատ վատ երեւոյթ մ'ունէր։ Վերջապէս ենթադրելով ալ՝ որ Թեկղ կամայ կամ տակամայ յանձն առնուր բաժնուի, երկրորդ հարսանեաց խնդիրն կը մնար, որուն եկեղեցին չէր կրնար թոյլ տալ։ Այնչափ գծուարութիւնները վերցուցան, և անկարծելի դէպք մը կեղեցւոյն զիջողութիւնը, կայսեր զօրութիւնը ամեն ընդգդիմութեանց յաղթող եղան։ Թեկղ շատ յարմար ժամանակ մեռաւ։ Այն ատեն, ըստ պատմագրաց, Միքայէլ այնպիսի կոչու խորամանկութեան մը ձեռք զարկաւ, որ պատիւ չէր բերեր անոնց սրամտութեան՝ որ այս խնդրոյս զոհ գացին. թէպէտ օրինակը արդէն առաջ արուած էր Հուլմայեցւոց պատմութեան մէջ Կրդիոսէն, երբ Ագրիպպինան ուղեց կին առնուլ։ Ամենուն դիմաց մեծ դժկամակութիւն ցըցուց երկրորդ պատկըն։ մի և նոյն ատեն ծերակուտէն քանի մը հոգի իրմէն խրատուած՝ յանձն առին խնդրել իրմէ ամենուն գիմաց, որ երկրորդ անգամ կարգուի յանուն կայսրութեան, որուն աթոռին մօտ մէկ հատիկ թագաժառանգ մը

կար: Լայու տեսարան մը ձևացաւ, կայսեր կ'աղաղակէին ծերակուտին մէջ: Առաջ մերժեց անդուծեամբ, անոնք ալ իրեն կրկին աղաչելով ոտքը ինկան:

Դարձեալ չլիջաւ, սպասելով որ ձեւացեալ սպառնալիքներուն հասնին: Այն ատեն միայն երկայն տարտամութեամբ մը, ինչպէս թէ գաղտնիքը, զոր կը պահէր շրթունքները կ'այրէին, հառաչելով մը ըսաւ, որ կ'ին մը միայն աշխարհիս մէջ կրնար իր երկրորդ պատկին սարսափը փարատել, և թէ այն կ'ինն էր Եփրոսինէ: Խաղը խաղցուած էր, բոլոր ծերակոյտը միամիտ կամ խարդախ գործակիցներ, որ խաբուել կ'ուզէին, կայսրը ծափահարեցին, որ առիթէն օգտուելով հրաման մը հանել տուաւ նոր կայսրուհոյն համար, թէ իրեն յաջորդն պիտի ըլլար՝ իւր բոլոր տիրութիւններովը, երբ իրմէն վերջը դեռ ապրէր. և այն տղան որ իրմէ պիտի ծնանէր, աթոռակից պիտի ըլլար իր թագաժառանգ Թէոփիլէին հետ:

Ճարտար կայսրը ասանկ ապագայն ապահովցնելով իսկոյն ետէն եղաւ գլուխ հանել այդ միութիւնը, որուն այնչափ կը փափաքէր: Եփրոսինէ կայսրուհի եղաւ ի մեծ ցաւ բարեպաշտից, որը կայսրութեան հազար ու մէկշար գուշակութիւններ կ'ընէին:

Անձանօթ են մեզի այդ գիպուածին մանրամասնութիւնքն, և թէ ինչ ընդգիծութիւն ըրաւ եկեղեցին: Ամենէն հաւանական այն է՝ որ Անտոն Սիլլէ պատկերամարտ պատրիարքն, մարգահաճոյ և ցոփ բարուր, գիտցաւ այսպէս յարմարցնել որ կայսեր ու զածը շուտ կատարուի: Այս եղեւնաւ

ւոր ամուսնութիւնը անպատու եղաւ: Մինչ այն տարալի կայսրութեան ատեն, կայսրութիւնը կը կորսնցընէր յաջորդաբար ամենէն գեղեցիկ գաւառները, Կրետէ, Սիկիլիա, Կալամբրիա և Բուլիա, ամբողջ Լոնգոբարդիայի թեմը Սարակինոսներէն յափըտակուելով, ինքն անհող Միքայէն իւր կնոյ վրայ անմիտ ախտիւրք և ուղղափառաց դէմ ատելութեամբը՝ ժամանակը կ'անցընէր: Իւր հրամանովը Եւթիմիոս՝ Սարգիկէի մետրապոլիտն խարազանով սպաննուեցաւ, վասն զի պատկերաց յարգութիւն կու տար: Այս անփոյթ կայսրը՝ կը խնտար գաւառաց կորստեան վրայ, որուն Արաբացիք կը տիրէին, և կ'ուրախանար անամօթաբար, այս կերպով կայսրութեան մոտածմութիւնը մէկ մասէն ազատելուն վրայ: 829ին Եփրոսինէին հետ կարգուելէն վեց տարի վերջը՝ մեռաւ, մաղձամանին ծակելով: Այն յանկարծական պատահարը ցըցուց թէ ինչ ոյժ կ'ունենար դիրք մը, որ Թ. գարուն Բիւզանդիոյ ծերակուտին բռնի երգմանը վրայ հաստատուած էր: Թէոփիլէ աթոռը ելածին պէս, բանի տեղ չդնելով հօրը որոշմանքը, որ վերջին ձերութեան մէկ մասէն աւանդէր, հրաման յառաւ Եփրոսինէին իրեն աթոռակից ըլլալու: Սակաւժամանակից կայսրուհին դուրձաւ նորէն այն Բերինքիւյի վանքը, ուր իւր կեանքը անցուցած էր: Ուրիշները կ'ըսեն, թէ Կաստրիայի վանքը փակուեցաւ: Դարձեալ լուրջութիւնը պատեց իւր վրայօքը. ակամայ միանձնուհին դարձեալ մշտնջենապէս մտաւ այն ստուերին մէջ, ուսկից պէտք չէր ելնել ամենեւին:

(Շարայարէլի)

